

УДК 347.78.01

Заєць О.В.

РОЗВИТОК ІНСТИТУТУ ВІЛЬНОГО ВИКОРИСТАННЯ ОБ'ЄКТІВ АВТОРСЬКОГО ПРАВА ЗА БЕРНСЬКОЮ КОНВЕНЦІЄЮ

Витоки проблеми із інститутом вільного використання об'єктів авторського права спричинені саме конструкціями чинного законодавства, котрі, є неоднорідними, суперечливими та певною мірою непослідовними. Зокрема, важко зрозуміти логіку законодавця, що надав правову охорону формі вираження досягнення, а не самому досягненню як ідеї, яка власне використовується у авторському праві й через форму? Чому це відбулося можна зрозуміти лише прослідкувавши розвиток позитивного регулювання вільного використання об'єктів авторського права. Насамперед йдеться про міжнародно-правові акти у сфері авторського права, які встановили універсальні підходи до визначення випадків та порядку вільного використання об'єктів авторського права. До того відповідно до Закону України „Про міжнародні договори України” від 29 червня 2004 р. встановлено слідування України своїм зобов'язанням за міжнародними договорами та підтверджується примат ратифікованих у встановленому порядку Україною міжнародно-правових актів над національними. Зокрема це стосується випадків колізії між нормою національного та міжнародного права.

На загально методологічному рівні ми виходимо з того, що у сфері матеріального права кожен інститут і навіть норма права має свої фактори: економічні (матеріальні умови існування суспільства, рівноправність форм власності, потреби захисту економічних прав і інтересів людини, попередження можливості зловживання економічними правами, створення прозорої нормативної бази для підприємництва), соціальні (ступінь громадської активності й громадського контролю за станом справ у державі, розвиненість професійних та громадянських інтересів, можливість їх лобіювання в органах влади), національні (стан упорядкування суспільних відносин, особливості інформаційного та культурного процесу, взаємовідносин між різними гілками влади), зовнішньополітичні (особливості міжнародного становища держави, рівень і характер її взаємовідносин із іншими державами і міжнародними організаціями), ідеологічну (правова свідомість громадян та правова культура суспільства [1, с. 20]), правову тощо.

Наразі щодо інституту вільного використання об'єктів авторського права виникло ряд проблем: він надто розширений, пересікається із іншими інститутами авторського права, наприклад похідного витвору, не узгоджується із його змістом в міжнародних правових актах. З'ясуванню витоків існування спірного питання й присвячена ця розробка.

Для того щоб зрозуміти яким чином і на підставі чого встановлено право вільного використання творів, слід встановити причини запровадження такого правового інституту. На наш погляд в основі вільного використання як певного прояву інституту обмеження прав авторів та інших володільців, як справедливо відзначає Делія Ліпчик, є потреби соціальної політики в задоволенні потреб

суспільства в знаннях та інформації, необхідність забезпечити доступ до результатів творчості і поширення творів задія інтересів того ж суспільства [2, с.190]. Крім того серед причин запровадження такого правового інституту вказується: необхідністю пошуку справедливого та компромісу між інтересами: стосовно інтелектуальної творчої діяльності, інтересами автора щодо отримання матеріального та морального задоволення результатами своєї діяльності та тих, хто експлуатує витвори і на кінець самого суспільства. Який із інтересів є більш захищеним та має пріоритет над іншими залежить від економічних та соціальних чинників, співвідношення у правовій системі охорони приватних та публічних інтересів, а також, відповідно, його імперативів та диспозитивів.

Оскільки авторське право концептуально виходить із примату прав автора та похідності прав інших суб'єктів авторського права то насамперед йдеться про вторгнення у сферу майнових інтересів автора. Іншими словами, надавши право використовувати твір, законодавець тим самим обмежив їхні права на вирішення питання кому надавати можливість використовувати свій витвір та ввів інститут законної ліцензії (дозволу). Для цього він повинен був мати досить вагомі підстави. Серед таких можуть бути вищі інтереси, зокрема щодо забезпечення поступу суспільства що не може бути забезпечений без можливості доступу до його значимих та новітніх здобутків. Природно, що створення нового та більш значимого для прогресу суспільства може відбутися за умови використання кращих здобутків попередників. Досить часто відомі ідеї попередників отримують подальший розвиток у творах нащадків і тим збагачується скарбниця людських здобутків та звершень.

Інший бік цієї проблеми полягає у тому, що виховання чи плекання творця можливе лише за умови, що він засвоїть передові досягнення людства взагалі та у певній царині досягнень зокрема. Тож заради виховання творця чи просто гарного фахівця законодавець допускає можливість обмеження прав авторів та інших володільців майнових прав. Проте з чим знайомиться особа, зі способом вирішення певної проблеми чи із формою. Очевидно, що одне не може відбутися без іншого, але перевага надається все таки науково (технічному) чи творчому вирішенню. Форма лише засіб його донесення до відома осіб. Таким чином досягнення тут приймають правову форму інформації. Проте законодавець є досить консервативним і виходить із того, що було започатковано більш ніж століття тому.

Коли в 1878 р. за ініціативи Товариства літераторів в Парижі відбувся міжнародний літературний конгрес під головуванням Віктора Гюго та заснована міжнародна літературна асоціація було вирішено надавати іноземним витворам режим національних та прийнято рішення про укладення договору під назвою Загальна конвенція про охорону літературної власності із основним генеральним положенням про те, що всі автори випущених у світ чи заявлених у країні-учасниці конвенції творів у своєму правовому становищі будуть прирівняні до авторів цієї країни без спонукання до виконання дрібних формальностей. Відтак тим були започатковані основні принципи авторського права: національний режим чи прирівняний до національного режим витворів, автоматична охорона без необхідності виконання певних формальностей та незалежний характер такої правової охорони [2, с.526-527]. Проте вони мають виключення.

Основним актом, що врегулював відносини у сфері авторського права стала Бернська конвенція по охороні літературних та художніх творів 1886 р. Зокрема у ній передбачено в ст.ст. 5-10 певні мінімальні права на твори. Ці права полягали в правах на переклад, на відтворення та публічне відтворення. Особливе правило було передбачене для популярних на той час фісгармоній та інших механічних пристроїв із відтворення мелодій. Так ст. 3 Заключного протоколу передбачала, що виготовлення та продаж інструментів для механічного відтворення музичних мелодій, що запозичені із охоронюваних приватним правом творів, не вважається актом контрафактного використання музичних творів.

Слід вказати, що найбільш проблемним у ті часи, як і наразі, було право на переклад. Останній за своєю природою неоднозначний: форма ознайомлення із досягненнями широкого загалу читачів, засіб порозуміння чи експансії культури одного народу в інші культури тощо. На той час сформовано підхід, що переклад розглядався лише як одна із форм відтворення твору і прирівнялася до такого відтворення. Разом з тим щодо романів із продовженням та до новин, що опубліковані в газетах та періодичних виданнях це правило не застосовується. Оскільки в чинному законодавстві України стосовно цього правила не нічого не встановлено то слід виходити із положень ст. 7 вказаної конвенції.

Бернська конвенція надала країнам, що розвиваються і приєдналися до неї, право зробити застереження відповідно із так званим „правилом десяти років” (с. 30(2)(b)). Воно надало можливість скоротити строк охорони стосовно виключного права на переклад. За ним якщо по закінченні десятирічного періоду з дати першого випуску твору в світ його переклад не був випущений на мові, яка є загальноживаною в одній із держав-членів конвенції, це право припиняється.

Серед обмежень авторських прав, як противаги мінімальному рівню охорони, в Бернській конвенції встановлено положення, котрі передбачають можливість використання охоронюваних витворів з обумовленою метою без дозволу володільця та без виплати винагороди за таке використання. Зокрема до таких випадків віднесено: відтворення твору в певних особливих випадках (с.9 (2)), цитат із твору і використання твору в якості ілюстративного матеріалу з метою навчання (ст.10), відтворення статей в газетах та журналах з поточних подій (ст. 10 –bis) та запису короткострокового використання (ст. 11- bis). Більш ускладненим є використання об'єктів авторського права на основі примусових ліцензій.

Слід вказати, що на момент свого прийняття Бернська конвенція була розрахована на потреби та вимоги промислово розвинутих країн Європи. По мірі того як її положення стали поширюватися на інші країни та континенти, виникла потреба враховувати їхні інтереси та вносити зміни. Зокрема нові держави потребували більш вільного доступу до охоронюваних авторським правом творів, особливо з метою задоволення потреб в сфері техніки та освіти. Особливо гострою була потреба у педагогічній літературі і відповідно усвідомлення потреби у відповідному міжнародному договорі, котрий би забезпечив право для країн, що розвиваються, більш вільний доступ до охоронюваних творів без обмеження інтересів авторів [3, с.368]. Відповідно ця та інші проблеми потребувала свого вирішення. Проте бурхливі події у Європі та у світі, революції, дві світові війни, специфіка улаштування світових проблем після війн на довгий час відсунули їхнє вирішення, як і вирішення інших нагальних проблем приватного та публічного характеру.

В подальшому це проводилося на основі додаткових актів, право на котрі обговорювалось уперше в Браззавілі в 1963 р. на Конференції по авторському праві в Африці і продовжилось у 1967 на Стокгольмській конференції з перегляду Бернської конференції. Ними було розширено випадки вільного використання та правила реалізації цього права. Знову виникла потреба переглянути правила щодо перекладу, та про умови за яких переклад та відтворення твору, створеного в інших країнах, міг використовуватися для освіти та наукових досліджень у інших країнах.

Паризька конференція 1971 р. взагалі ознаменувалась низкою доповнень до Бернської конвенції які отримали назву Паризького акту. На ній окрім вирішення проблеми забезпечення універсального характеру цієї конвенції знову вирішувалось й питання про поступки країнам, котрі розвиваються і не здатні у повній мірі забезпечити безумовне виконання її імперативних положень. У зв'язку з тим додатковим розділом Паризького акту 1971 р. Бернської конвенції були передбачені пільги для країн, які розвиваються, стосовно права перекладу та відтворення творів іноземного походження. При тому праву перекладу та праву відтворення було надано характер виключних [3, с.369].

Також стосовно цих країн було встановлено можливість видачі не виключних та непередаваних обов'язкових ліцензій стосовно: перекладу з метою навчання для використання в школах і університетах чи з метою вивчення; відтворення робіт, охоронюваних відповідно із Конвенцією, з виключною метою використання для систематичного навчання. При тому систематичне навчання витлумачене як систематичне навчання в домашніх умовах і в недержавних навчальних закладах. Тобто йдеться про відкриття можливості для безперервного підвищення кваліфікації на основі новітніх освітянських досягнень та отримання новітньої інформації.

Самі ліцензії за певних умов могли видаватися будь якому громадянину країни, котра розвивається та належним чином скористалась вказаними пільгами. При тому такі ліцензії могли бути й примусовими і видаватися після перебігу часу після учинення відповідних процедурних дій компетентними органами країни, що розвивається. Для цього зацікавлена особа повинна подати заявку для видачі примусової ліцензії. Уповноважений на це орган повинен при видачі ліцензії встановити справедливу винагороду володільцю авторського права, котра повинна бути співрозмірною звичайним гонорам, котрі виплачуються по вільним ліцензіям у даній країні.

Сам переклад повинен відповідати певним вимогам: автентичним – правильним, а відтворення – точним та на мові, яка є загальноживаною у країні, яка розвивається*; вказано прізвища авторів на всіх екземплярах таких перекладів чи відтворень. Видається, що така вказівка потребує певного доктринального тлумачення. Автор має право не вказати своє прізвище, чи більш широко ім'я, вказати повне ім'я чи псевдонім. Відповідно якщо буде вказано лише прізвище автора, то це може суперечити його волевиявленню на зазначення свого авторства. Видається, що

* До загальноживаних мов відносяться англійська, французька та іспанська. Переклад може здійснюватися також на мови національностей країни. Що розвивається.

при тиражуванні перекладів особи, котрі скористались правом вільного використання не можуть виходити за ті зазначення авторства, які використав сам автор. Слідування вказівці про необхідність зазначення прізвища автора може спровокувати порушення немайнових прав автора.

Самі твори повинні використовуватися відповідно до мети видачі ліцензії. Зокрема не можуть вивозитися із країни екземплярів перекладів чи відтворень, а також випуск їх у світ за такими ліцензіями. На наш погляд йдеться про експорт чи імпорт екземплярів перекладів та відтворень чи інше їхнє використання з підприємницькою метою. З огляду на спрямування гуманітарного законодавства ми не можемо заборонити вивіз із країни як предметів. Принаймні митне законодавство України, зокрема Митний кодекс України, та митні законодавства інших країни при регулюванні відносин щодо переміщення через митний кордон товарів, що містять інтелектуальну власність про це не вказується. Інакше ми б штучно обмежили права людей на ознайомлення із творами та збільшили кількість митних правопорушень.

Певні відступи від режиму абсолютності прав на об'єкти авторського права передбачені й іншими міжнародно-правовими актами. За Договором ВОІВ про авторське право, що прийнятий Дипломатичною конференцією з питань авторського права і суміжних прав, що відбулася у грудні 1996 р. Ним враховано вплив стрімкого розвитку та зближення інформаційних та комунікаційних технологій на авторське право і з одного боку посилено авторсько-правову охорону прав, а з другого – враховано необхідність урівноваження інтересів і прав авторів із інтересами публіки [4,с.575]. Зокрема стосовно комп'ютерних програм, що не є основним об'єктом прокату і на кінематографічні твори, що широко не копіюються не поширені виключні права і дозволене їхнє вільне використання, за умови що це не може завдати істотної шкоди виключному праву на відтворення.

Положення Бернської конвенції та Паризького акту відповідно імплементовані у законодавство про авторське право країн-учасників цієї конвенції та інших. Проте деякі країни пішли далі і безпідставно розширили інституту вільного використання об'єктів авторського права. Це стосується й України. Недарма вона знаходиться у списку тих країн, котрі недостатньо протистоять порушенню прав інтелектуальної власності.

Список використаних джерел та література:

1. Ковалевський В.С., Козинцев І.П. Правотворчість: теоретичні та логічні засади. –К.: Юрінком Інтер, 2005. - 192 с.
2. Ліпчик Д. Авторское право и смежные права /пер. с фр.; Предисловие М.Федотова. –М.; Ладомир; Издательство ЮНЕСКО, 2002, 788 с.;
3. Основы интеллектуальной собственности. – К.: Издательский Дом «Ин Юре», 1999. 600 с.;
4. Право інтелектуальної власності: Академ. курс: підручник для студентів вищих навч. закладів / За ред. О.А. Підпригори, О.Д. Святоцького. – 2-ге вид., переробл. та допов. –К.: Кон церн „Видавничий Дім „Ин Юре”, 2002. - 672 с.

Надійшла до редакції 15.04.2007 р.